

Sammanfattning av rapporten
**JUST TRANSITION OR
'GREEN COLONIALISM'?**

Drönbild från renskilning i Vapsten sameby.

Foto: Erik Nylander / WEI

SÁMIRÁÐÐI
SAAMELAISNEUVOSTO
SAMERÁDET
COIŌ3 CAAMOB
SAAMI COUNCIL

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

Renar vid renskiljning i Vapsten sameby.

Foto: Erik Nylander / WEI

Vår rapport "Just transition or 'Green Colonialism'?" visar på allvarliga kränkningar av samers mänskliga rättigheter vid exploateringsprojekt i Sápmi, det samiska folkets traditionella territorium som sträcker sig över norra Sverige, Norge, Finland och Ryssland.

Under två års tid har vi, tillsammans med Samerådet och Amnestys norska och finska sektioner undersökt hur samers mänskliga rättigheter, som urfolk, inte tas i beaktande i stora exploateringsprojekt i området. Tyvärr visar rapporten på att samers grundläggande rättigheter ofta ignoreras, vilket står i direkt strid med internationella åtaganden och regelverk.

– "Vår rapport visar att svensk lagstiftning har allvarliga brister när det gäller skyddet av det samiska folkets rättigheter. Den svenska staten står nu inför ett vägval: vill man genomföra en rättvis omställning eller fortsätta bedriva grön kolonialism?" säger Anna Johansson, generalsekreterare för Amnesty Sverige.

Det fall som lyfts i Sverige handlar om en planerad nickelgruva i Rönnbäck i Storumans kommun. Här fälldes Sverige av FN 2020 för att ha brutit mot rasdiskrimineringskonventionen. Trots att FN krävde att gruvtillståndet skulle ses över, har inget hänt, och gruvan är nu på väg att få strategisk klimatstatus av EU. De berörda samer som Amnesty har intervjuat i området varnar för att om gruvan tillåts, skulle det få förödande konsekvenser för samiskt liv i området.

– Samerådet stöder klimatlösningar fullt ut, men de måste implementeras på ett sätt som respekterar och värnar om det samiska folkets framtid. Rapporten erbjuder en tydlig riktning för hur en rättvis omställning kan uppnås, säger Per-Olof Nutti, ordförande för Samerådet.

Klimatkrisen är också en rättighetskris och Amnesty International står bakom den nödvändiga omställningen från fossila bränslen. Få människor i Sverige drabbas lika hårt och snabbt av klimatförändringarna som människor i Sápmi, och därför kräver Amnesty att omställningen genomförs utan att det samiska folkets grundläggande mänskliga rättigheter kränks här och nu.

Det finns idag inte lagstiftning som i tillräcklig mån skyddar samers rättigheter mot markexploatering. Tills sådan lagstiftning är säkerställd så måste fritt, informerat förhandssamtycke respekteras i varje enskilt fall. Detta betyder i praktiken att ingen markanvändning får inledas om samiska rättighetsbärare inte gett sitt samtycke.

Att urfolk har särskilda rättigheter vid exploateringsärenden på sina traditionella marker har fastslagits genom flera internationella fördrag, som ILO 169*** och FN:s urfolksdeklaration (UNDRIP****).

– En omställning kan inte kallas hållbar om den samtidigt kränker mänskliga rättigheter, diskriminerar och omöjliggör ett urfolks möjligheter att fortsätta leva i enlighet med sin historia och sina traditioner, säger Anna Johansson.

SAMMANFATTNING

Klimatförändringarna är inte bara vår tids värsta miljökatastrof, det är även en kris för de mänskliga rättigheterna. Klimatförändringarna är ett globalt problem, som ofta slår hårdast mot redan sårbara länder, människor och samhällen. Urfolk i Arktis är bland de första att drabbas av de direkta konsekvenserna av klimatförändringarna och är därmed särskilt sårbara för dess påverkan.

Världen står nu inför en kritisk brytpunkt. Alla stater måste genast vidta ambitiösa åtgärder för att omedelbart fasa ut fossila bränslen och begränsa den globala uppvärmningen inom 1.5 grader. De klimatpåverkande utsläppen måste minska i snabb takt. Men det får inte ske på bekostnad av dem som redan drabbas hårdast av klimatförändringarna. Det är av yttersta vikt att övergången till förnybar energi är både rättvis och förenlig med de mänskliga rättigheterna.

Den här rapporten adresserar klimaträttvisa och en rättvis energiomställning med utgångspunkt i samers mänskliga rättigheter som urfolk. Den är framtagen av Samerådet och Amnesty Norge, Amnesty Sverige och Amnesty Finland. Det är Amnesty Internationals första rapport som undersöker risker och problem som rör mänskliga rättigheter för urfolket samer i de nordiska länderna.

Rapporten utreder hur det samiska folkets rätt till inflytande (fritt informerat förhandssamtycke) skyddas i den norska, svenska respektive finska lagstiftningen, nu när behovet av omställningspolitik intensifieras. Den tar också upp exempel på hur den samiska kampen kan se ut i Sápmi vid planerade eller faktiska gruv- och vindkraftverks etableringar, m.m., och vad det nuvarande rättsliga ramverket leder till för konsekvenser för dem som berörs.

KLIMATFÖRÄNDRINGAR, ENERGIOMSTÄLLNING OCH DET SAMISKA FOLKET

Klimatförändringarna hotar det samiska folkets kultur och existens på två sätt: för det första genom direkta miljöeffekter som exempelvis förändrade väderförhållanden och ekosystem, för det andra genom ökad utvinning av naturresurser och produktion av förnybar energi som sker i Sápmi i den ”gröna” omställningens namn.

Klimatkrisen påverkar människor och ekosystem över hela världen, men förändringarna är särskilt allvarliga i de arktiska områdena. Dessa områden värms upp nästan fyra gånger snabbare än det globala genomsnittet. Urfolk är bland de mest utsatta grupperna gällande klimatförändringarnas konsekvenser eftersom många urfolk lever i symbios med den naturliga miljön.

För samer i Norge, Sverige och Finland har klimatförändringarna också medfört nya hot kopplade till markanvändning. Alla tre länder söker klimatlösningar genom att öka produktionen av förnybar energi och relaterade mineraler och andra råvaror. Många storskaliga industriprojekt i Sápmi motiveras av myndigheterna som en del av övergången från fossila bränslen till en ekonomi med låga koldioxidutsläpp. Ur ett samiskt perspektiv är dessa projekt ofta förödande och utlöser tvister mellan det samiska folket och de statliga myndigheterna.

En snabb utfasning av fossil energi är nödvändig och akut, men omställningen måste ske med respekt för mänskliga rättigheter. Om det samiska folkets rättigheter inte skyddas kan det leda till oöverblickbara konsekvenser för samisk kultur, språk och identitet. En omställning kan inte kallas hållbar eller grön om den samtidigt bryter mot mänskliga rättigheter.

Existerande gruvområde i Giron/Kiruna.

Foto: Erik Nylander / WEI

URFOLKS RÄTTIGHETER

Som urfolk har det samiska folket kollektiva rättigheter som är inskrivna i internationella fördrag. Rätten till självbestämmande är juridiskt bindande enligt internationell rätt och deklarerar att urfolk fritt ska kunna bestämma över sin egen politiska status samt sin egen ekonomiska, sociala och kulturella utveckling. Autonomi över språk och kultur är också en väsentlig del av urfolksrätten.

Principen om informerat förhandssamtycke (FPIC) är centralt i detta sammanhang. FPIC syftar i första hand till att urfolks rätt till kontroll över de egna markerna återupprättas. Om FPIC tillämpas korrekt kan det leda till att maktoabalansen som så ofta präglat relationen mellan urfolk och stater åtgärdas. Därmed kan den lägga grund för ett framtida förbättrat samarbete mellan urfolk och stater som i större utsträckning baseras på iakttagandet av rättigheter och ömsesidig respekt.

Ett fritt och informerat förhandssamtycke (FPIC) krävs vid alla förslag om juridiska eller administrativa åtgärder som rör urfolk och vid alla projekt som påverkar urfolks marker, territorier och naturresurser. Ett sådant samtycke krävs även i samband med förflyttningar av urfolk och vid lagring av farligt material på deras marker eller territorier. Samtycke kan vara nödvändigt även i andra situationer, beroende på verksamhetens natur och hur allvarlig påverkan den kan komma att ha på urfolkets rättigheter.

Genomförandet av FPIC är avgörande för att förhindra att industriell energiproduktion kränker urfolks mänskliga rättigheter.

Denna rapport undersöker hur FPIC för närvarande implementeras i Norges, Sveriges och Finlands lagstiftning. Rapporten utgår ifrån tre fallstudier: vindkraftsparker på Fosen i Norge, en planerad nickelgruva i Rönneback i Sverige, och tillståndsproucesser för mineralprospektering i Käsivarsiområdet i Finland. Vår utredning belyser hur det samiska folket i allt högre grad utsätts för växande påfrestningar i samband med "gröna" energiomställningsprojekt på samiska traditionella marker. Den berör också exempel på hur den samiska kampen kan se ut i Sápmi vid planerade eller faktiska gruv- och vindkraftverketableringar, m.m., och vad det nuvarande rättsliga skyddet leder till för konsekvenser för dem som berörs.

FORSKNINGSMETODIK

Rapporten baseras på omfattande analyser, inklusive genomgångar av relevanta lagar och policys i Norge, Sverige och Finland. De tre fallstudierna med fokus på tvister gällande markanvändning har tagits fram genom att granska officiella dokument och sekundärlitteratur samt genom personliga intervjuer, online- och telefonintervjuer.

Rönnebäck, Sverige

Drönarbild över det planerade nickelgruvsområdet i Rönnebäck. Flera samiska representanter som Amnesty International har pratat med har refererat till detta som ett kärnområde för samisk kultur.

Foto: Erik Nylander / WEI

Fosen, Norge

Åfjord Fosen. När Storheia vindkraftspark gick över till ordinarie drift i Februari 2020 var den Norges största med 80 turbiner.

Foto: Heiko Junge / NTB

Käsivarsi, Finland

Renbetesområde i Käsivarsi. Käsivarsi är ett av få områden i Finland där renskötsel praktiseras enligt det traditionella siidasystemet.

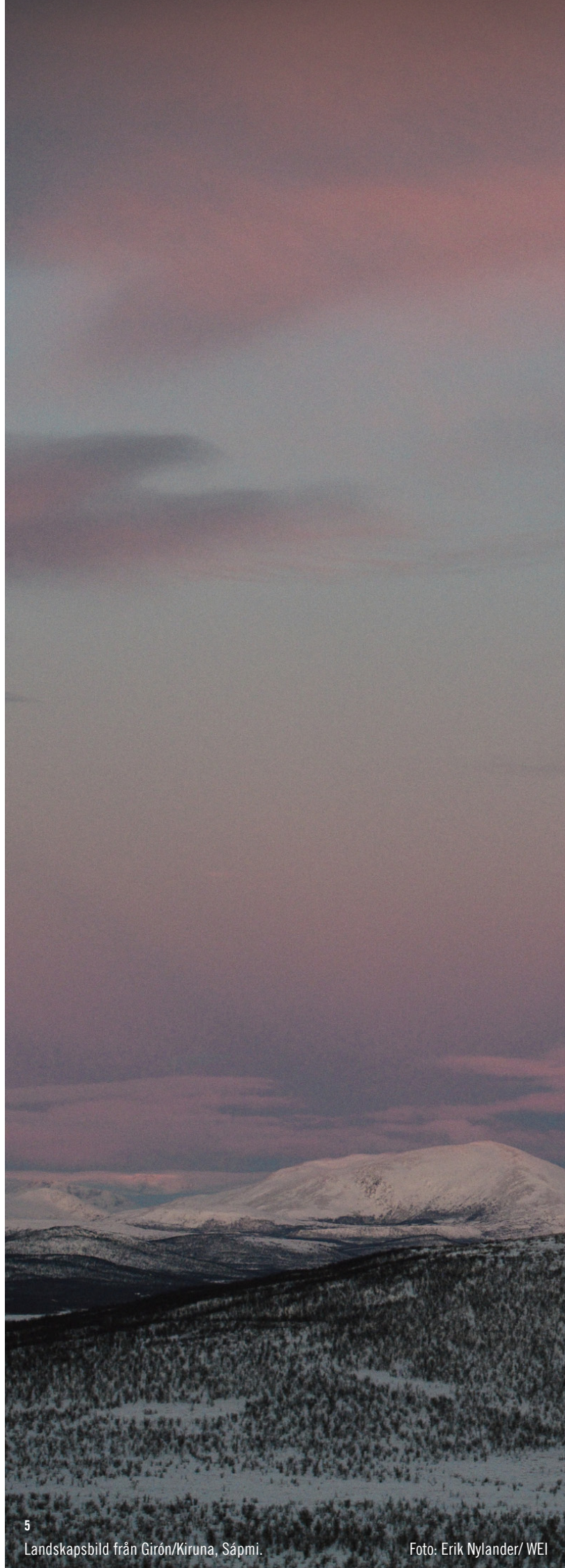
Foto: Teemu Saloriutta

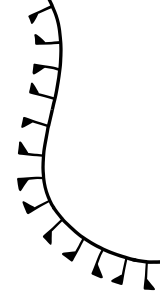
VIKTIGA SLUTSATSER

Denna rapport slår fast att, trots ländernas senaste steg för att stärka lagstiftningen om samråd och samarbetsprocesser med samer i Finland, Sverige och Norge, så saknar samiska företrädare fortfarande rättsliga garantier som säkerställer att de kan delta i ett meningsfullt och effektivt samråd kring beslut om föreslagen användning av samiska traditionella marker.

En grundlig analys av Finlands, Sveriges och Norges nuvarande lagstiftning visar att alla tre länders rättssystem saknar skyddsåtgärder som ålägger beslutsfattare att ta hänsyn till FPIC innan de inleder markanvändningsprojekt, såsom vindkraft och gruvdrift. Beslut som kan ha en betydande inverkan på det samiska folkets rättigheter som urfolk.

De fallstudier som presenteras visar hur otillräcklig lagstiftning och politik kan leda till årlånga tvister med stora konsekvenser för drabbade samer. Det finns en osäkerhet gällande både nuvarande och planerad markanvändning, vilket resulterar i utmattning och frustration för det samiska folket och hindrar utvecklingen av både kultur och traditionell näring. De nationella myndigheternas undermåliga förståelse för den samiska kulturen, maktobalansen och de begränsade möjligheterna till meningsfullt samiskt deltagande gör det också svårt för drabbade samer att få sina rättigheter tillgodosedda eller få rättslig prövning.

HUVUDSAKLIGA REKOMMENDATIONER

Mot bakgrund av slutsatserna i denna rapport uppmanar Samerådet och Amnesty International regeringarna i Norge, Sverige, Finland att erkänna urfolks mänskliga rättigheter, inklusive rätten till FPIC, som är en avgörande del av en rättvis energiomställning. För att respektera, skydda och främja de mänskliga rättigheterna i relation klimatkrisen är alla tre stater skyldiga att fasa ut produktion och konsumtion av fossila bränslen så snabbt som möjligt. För att säkerställa att energiomställningen är förenlig med de mänskliga rättigheterna bör alla tre stater också:

- Omedelbart stärka det rättsliga erkännandet av urfolket samer genom att anta lagstiftning, i fullt samråd och samarbete med det samiska folket, som säkerställer att de erhåller fritt informerat förhandssamtycke (FPIC) för planerade projekt som kan ha en betydande inverkan på samer som urfolk och samers rätt att utöva sin kultur.
- Anta åtgärder för att säkerställa att beslutsfattande på alla nivåer som rör klimat- och energiomställningen respekterar det samiska folkets mänskliga rättigheter och tar hänsyn till samiska värderingar, perspektiv, kunskap och traditioner.
- Säkerställa att initiativtagarna till alla markanvändningsprojekt som planeras i Sápmi samråder med samiska rättighetsbärare för att erhålla deras fria och informerade förhandssamtycke. Ingen utveckling av markanvändning inom gruvdrift och energisektorn ska äga rum utan att fritt och informerat förhandssamtycke från berörda samer uppnåtts.
- Allokera tillräckliga resurser för att samiska företrädare effektivt ska kunna delta i konsultationer, inklusive finansiering av juridisk och teknisk rådgivning samt kapacitetsbyggande, i enlighet med de behov som berörda samer har uttryckt.
- Etablera nationella och sektorspecifika mekanismer för fördelning av förmåner samt kompensation, i samband med beslut om att begränsa urfolks rättigheter under de exceptionella omständigheter som anges i artikel 46 i UNDRIP.
- Genom utbildning och andra resurser säkerställa att beslutsfattare och tjänstepersoner som hanterar ärenden som kan påverka det samiska folkets rättigheter, på lokal, regional och nationell nivå och i rättssystem, har tillräckligt med kunskap om samisk kultur och samiska livsvillkor samt statens internationella åtaganden om mänskliga rättigheter.
- Sprida kunskap bland allmänheten såväl som i skolor, om att det samiska folket och samisk kunskap är en del av samhällets gemensamma lösning på klimatförändringar, klimatomställning och klimatanpassning.
- Anta en nationell plan för att genomföra FN:s urfolksdeklaration.

För specifika rekommendationer till varje enskild regering, se vår rapport.